

Мр Драгица ЈОВАНОВИЋ, историчар уметности, саветник

РЕПУБЛИЧКИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ – БЕОГРАД

Светлана РИСТИЋ, архитекта, саветник

МИНИСТАРСТВУ ЗА ЗАШТИТУ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ И ПРОСТОРНОГ ПЛАНИРАЊА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

СПЕЦИФИЧНОСТИ ЗАШТИТЕ ИНДУСТРИЈСКОГ ГРАДИТЕЉСКОГ НАСЛЕЂА У СРБИЈИ – НОВО У СТАРОМ

Апстракт

Тренутне околности у Србији су изузетно отежавајуће за заштиту индустријског наслеђа, чија реформа изгледа као немогућа мисија у условима изузетно ниског стандарда становништва и посустале економије. Објекти индустријског наслеђа су обично били дислоцирани и визуелно издвојени у односу на објекте других намена. Због једноставности форме објеката индустријског наслеђа, који су углавном пројектовани и грађени да се задовољи „радна“, а не "парадна" функција, не изненађује да новоизграђени или новопројектовани објекти у близини ових објеката чешће намећу своју естетику, него што је обрнут случај. Изразит пример је однос Старог млина (1901/2) и новије зграде БИГЗ-а (1936/40). Од тада је Зграда БИГЗ-а визуелно референтни ниво на овој локацији и новија Зграда Службеног гласника, која је саграђена поред БИГЗ-а, одржава и истиче тај референтни ниво. У одрживој заштити објеката индустријског наслеђа много је важније уклапање старог и често некоришћеног објекта у постојеће ткиво града и његове суштинске, животне промене, као и уклапање нових садржина у ове старе форме, које се празне пред налетом деиндустријализације, као општег тренда, и дугорочне приватизације, као специфичности српског друштва. Урбану обнову објекта индустријског наслеђа треба спроводити у складу са захтевима новог времена, у смислу увођења одговарајућег садржаја који ће оживљавати ове просторе и уз примену напреднијих грађевинских стандарда, који ће задовољавати строже услове заштите животне средине и енергетске ефикасности

Кључне речи: Индустријско наслеђе, однос старо-ново, урбана обнова, еколошки стандарди

УВОД

Појам и заштита индустријског наслеђа на међународном нивоу

Појам индустријског наслеђа свеобухватно је дефинисан Нижни Тагил повељом о индустријском наслеђу, коју је усвојила Скупштина националних представника Међународног комитета за конзервацију индустријског наслеђа (ТИССИН) у Москви 2003. године. То су „објекти и структуре изграђене за индустријске активности, процеси и средства коришћена унутар њих и градови и предели на којима се они налазе, заједно са својим материјалним и нематеријалним појавама, од фундаменталне важности“. Повеља такође уређује след мера заштите, од важности препознавања индустријског наслеђа, његовог бележења и истраживања, успостављања инструмента и начина правне заштите, одржавања и конзервације, образовања и обуке, до представљања и интерпретације. У ширем смислу, ова повеља је формулисана у духу Венецијанске повеље за конзервацију и рестаурацију споменика и локалитета, за чије је праћење и сарадњу у спровођењу активности заштите надлежан Међу-

народни савет за историјске споменике и локалитете (ICOMOS), у склопу чега је ТИССИН његово посебно саветодавно тело за индустријско наслеђе.

Поред овог документа, значајна је и Препорука о заштити и конзервацији индустријског, техничког и грађевинског наслеђа у Европи, коју је још 1990. године донео Савет Европе. Она такође утврђује мере заштите индустријског наслеђа, које, поред наведених, обухватају и мере земљишне политике, неопходност покретања пилот пројеката, доношења одговарајућих стратегија, подизање јавне свести о значају индустријског наслеђа, као и подстицање сарадње на европском нивоу, у склопу чега Савет Европе пружа техничку и финансијску подршку. Упутство је посебно релевантно за индустријско наслеђе у контексту спровођења повеља Савета Европе у области културног наслеђа, као што су: Конвенција о културном наслеђу, Конвенција о пределу и Конвенција о архитектонском благу, које је скорије ратификовала и Србија.

Европска искуства у одрживој заштити индустријског наслеђа

Наведени документи су општег карактера и за практично деловање у овој области потребно је пратити искуства развијених земаља, у којима је индустријска револуција оставила најдубљи траг, и где се, логично, овом сегменту културног наслеђа придаје посебан значај.

Она су нарочито поучна са становишта одрживе заштите, кроз коју се на флексибилан начин значајни примерци индустријског наслеђа чувају и истовремено одрживо користе за актуелне потребе, које намеће ново време и нови захтеви урбаног развоја. Потребно је нагласити да је одржива заштита и очување индустријског наслеђа кроз пројекат урбане обнове примењиво код објеката који се налазе на атрактивним градским локацијама.

Комплексност заштите и значај сарадње и умрежавања

Комплексност критеријума вредновања индустријског наслеђа указује на потребу интердисциплинарног приступа у проучавању материјалних и нематеријалних сведочанстава индустријског наслеђа. Овај приступ је неопходан, посебно у вредновању и одржавању индустријског наслеђа, али га често није могуће лако остварити у сиромашнијим земљама, те је стога међународна сарадња, размена међународних искустава и умрежавање у овој области прека потреба, уколико се желе постићи бржи помаци и бољи резултати.

Умрежавање локалитета и музеја индустријског наслеђа у организоване туристичке руте, као што је Европска рута индустријског наслеђа (ЕРИИ), такође је економски одрживо решење за вредне објекте индустријског наслеђа који се више не користе, а посебно оне који су на неатрактивним локацијама. У мрежу ЕРИИ, из Србије је укључен за сада само Сењски рудник, који се налази надомак Ћуприје.

ИНДУСТРИЈСКО НАСЛЕЂЕ У СРБИЈИ

Остаци индустријске културе у Србији нису толико бројни као у индустријски развијеним земљама, што не треба да умањи значај њиховог вредновања и заштите. Највећи број објеката и постројења подигнут је у периоду од друге половине 19. века до почетка Другог светског рата, мада постоје и вредни примерци индустријског наслеђа из друге половине 18. века, који се налазе углавном у Војводини. Поједини објекти и постројења су још увек у

употреби у првобитном облику, и у томе је њихов значај. Други објекти постају интересантни у процесу приватизације због своје локацијске атрактивности, као потенцијалне "brownfield" локације за другу, профитабилнију намену. У последњих десетак година у Србији се овом сегменту културног наслеђа придаје све већа, али још увек недовољна пажња. Један од основних проблема је непрепознавање значаја и потенцијала очувања индустријског наслеђа, па самим тим и његово законско непрепознавање.

Постојећи Закон о културним добрима,¹ између осталог, утврђује критеријум значаја неког културног добра за „развој друштва, културе, технике и науке“, односно „друштвено-економски...развој у одређеном раздобљу“, али не препознаје индустријско наслеђе као посебан сегмент културног наслеђа. Као последица тога, за сада преовлађује критеријум његовог архитектонског вредновања, док остали аспекти нису детаљно проучени и заступљени у утврђивању значаја индустријског наслеђа.

Један од покушаја помака ка остваривању системских претпоставки јесте потписивање Протокола о партнерској сарадњи на интегралној заштити индустријског наслеђа од историјског, техничког, друштвеног, архитектонског и научног значаја на територији Републике Србије, између најважнијих институција културе: Министарства културе, Републичког завода за заштиту споменика културе, тринаест регионалних завода и Музеја науке и технике. Иако су Протоколом предвиђени важни задаци на препознавању, пописивању и вредновању индустријског наслеђа, релевантне информације углавном се заснивају на резултатима циљаних истраживања стручњака, у чему се посебно истиче рад Рифата Куленовића, кустоса Музеја науке и технике у Београду. Такође, недостатак ове иницијативе сагледава се у чињеници да она није изашла из оквира институција за културну политику и заштиту културног наслеђа. Како би заживела у свом практичном деловању, ова добра иницијатива би требала да буде унапређена у смислу укључивања других битних актера, као што су на пример институције које се баве урбанистичким и просторним планирањем, креирањем научнотехнолошке политике, туризмом и слично.

За унапређење система управљања индустријским наслеђем, вредан покушај је формулисање Преднацрта закона о непокретном културном наслеђу,² који међу врстама непокретних добара која уживају претходну заштиту, препознаје и „индустријске објекте са припадајућом инфраструктуром“. То је први пут да се индустријски објекти као целина препознају у законском оквиру који би требало да уреди најважнија питања за заштиту објеката културног наслеђа. Ово би требало да омогући и њихово препознавање и у другим актима, међу којима се посебно истиче значај препознавања ових објеката у урбанистичким и просторним плановима, који су основ сваке интервенције у простору. Такође и закони из других области могу имати одређене ефекте на ову област, као што је нпр. Нацрт закона о приватно-јавном партнерству и концесијама, који предвиђа да предмет концесије може да буду и културно добро.

¹ "Службени гласник РС", бр. 71/94.

² <http://www.kultura.gov.rs/?jez=sc&p=56>

РЕФЛЕКСИ ДРУШТВЕНИХ ПРОМЕНА У СРБИЈИ НА ЗАШТИТУ И ОЧУВАЊЕ ИНДУСТРИЈСКОГ НАСЛЕЂА

Тренутне околности у Србији су изузетно отежавајуће за заштиту индустријског наслеђа. Као и у другим земљама, светска економска криза се наставља, продубљујући унутрашњу економску кризу, која траје у континуитету готово две деценије.

Узрок ове друге су неуспешне структурне промене српског друштва и економије, као што је: приватизација која траје готово двадесет година и не окончава се ефективним резултатом; процес деиндустријализације, који иза себе оставља неискоришћене и запуштене просторе, који су изложени све бржем пропадању услед некоришћења; одлагање реституције, што онемогућава успостављање сигурности уживања права на грађевинским земљишту, као основног предуслова успостављања ефикасног система управљања грађевинским земљиштем; неефикасан јавни сектор, чија реформа изгледа као немогућа мисија у условима изузетно ниског стандарда становништва и поустале економије и слично.

Одредбе из међународних конвенција, препоруке и закључци са скупова, па чак и напори законодаваца и институција заштите културног наслеђа делују прилично слабо у односу на ове негативне тенденције, које се с одлагањем суштинских реформи све више компликују и постају све теже за решавање.

Однос старо-ново у очувању и заштити индустријског наслеђа

Објекти индустријског наслеђа су обично били дислоцирани и визуелно издвојени у односу на објекте других намена, као што је становање или пословање. У случају проширења градског ткива и инкорпорирања са другим објектима и уколико је сам објекат индустријског наслеђа вредност коју треба сачувати, онда правила заштите и конзервације налажу очување постојеће форме објекта у што већој мери у почетном стању. То значи да неки нови објекат који дође у додир са постојећим, заштићеним, треба да се уклапа у односу на њега. Често се, међутим, дешава да објекти индустријског наслеђа, који нису пројектовани да буду неки референтни ниво визуелног израза, бивају „игнорисани“ од стране новог објекта. Ово визуелно уклапање форме објекта индустријског наслеђа које се жели заштитити и новог објекта који долази у директан додир с њим, представља, међутим, много мањи проблем.

Важније уклапање у случају заштите индустријских објеката је уклапање старог и често некоришћеног или неадекватно коришћеног објекта у постојеће ткиво града и његове суштинске, животне промене, као и уклапање нових садржина у ове старе форме, које се празне пред налетом деиндустријализације, као општег тренда, и дугорочне приватизације, као специфичности српског друштва.

Уколико имају среће, ови објекти се пренаменују у неку економски одрживију функцију, која уједно помаже да значајни примерци индустријске културе опстају као сведоци минулих времена за неке наредне генерације.

Склад и несклад старе и нове форме

Због једноставности форме објеката индустријског наслеђа, који су углавном пројектовани и грађени да се задовољи „радна“, а не "парадна" функција, не изненађује да новоизграђени или новопроекттовани објекти у близини ових објеката чешће намећу своју естетику старом објекту, него што је обрнут случај. Чак се често дешава да старији индустријски објекат не успева да наметне ни своје контуре.

У том смислу је илустративан однос Првог акционарског млина (Стари млин), који је изграђен 1901/2. и Државне штампарије, Београдског издавачко-графичког завода (БИГЗ), изграђеног по пројекту знаменитог архитекте Драгише Брашована у периоду 1936/40. Оба објекта имају исти статус културног добра, али су од почетка визуелно потпуно неуклопљени и оба, као објекти који нису у функцији пропадају већ годинама. Новији објекат БИГЗ-а има изузетну архитектонску вредност и државна је имовина,³ док Стари млин, који је тренутно потпуно руиниран и има изузетну историјску вредност, представља имовину која се потражује у реституцији.

СЛИКЕ 1. и 2. – Поглед на Стари млин и БИГЗ из Улице Војводе Мишића и Стари млин данас

Иако уклапање ова два објекта делује као несавладив задатак, израђен је предлог решења које треба да задовољи строге конзерваторске услове с једне стране и реализацију амбициозног пројекта изградње пословног и хотелског комплекса са површином између 15-19.000 м² са друге, уз покушај савладавања ове очигледне визуелне дисхармоније.

Истурена кула комплекса која излази на Улицу Војводе Мишића покушава да оствари визуелни прекид између потпуно различитих објеката Старог млина и БИГЗ-а, док друге две куле делују као подлога за цитат "Старог млина", а уједно се визуелно повезују са зградом БИГЗ-а преко замишљених линија вертикалне регулације, постављених на истом нивоу.

Овакво решење свакако унапређује визуелно овај запуштени део града, што није било тако тешко постићи с обзиром на садашњи, руинирани изглед

³ Делови зграде БИГЗ-а се тренутно издају за пословне просторе, а пети и шести спрат зграде већ годинама се издају за атељеа, музичке студије, клубске просторе (дез клуб Чекаоница на крову зграде) и слично.

поменуте локације. Ипак, поставља се питање да ли је то најбоље решење, како са становишта будуће намене, тако и у визуелном смислу, пошто је овај пројекат наручен и није био расписан јавни конкурс. Такође, у овом случају би требало покренути урбану обнову оба објекта, пошто су у изузетно лошем стању. Претходно би требало обавити анализу у циљу избора најадекватније намене и уз укључивање осталих актера, као што су, на пример, фирме које у простору БИГЗ-а послују, у циљу остваривања могућег приватно-јавног партнерства.

Слика 3. – ПРОЈЕКАТ УРБАНЕ ОБНОВЕ НА ЛОКАЦИЈИ СТАРОГ МЛИНА, КОЛИНГ

Слика 4. – ЗГРАДА БИГЗ-А

Изузетно добар пример визуелног уклапања новог са старим објектом индустријског наслеђа може се пронаћи на истој локацији. То је однос зграде БИГЗ-а и новије зграде Службеног гласника у Улици Јована Ристића, што је само са друге стране у односу на Стари млин. Овде је једноставним поштовањем хоризонталне регулације и вертикалне регулације истуреног, нижег дела БИГЗ-а, постигнута хармонија форми. Наравно, има се у виду и да је овде задатак био лакши у старту, у односу на претходни случај.

Уколико постоји директан додир објекта индустријског наслеђа са другим објектима и потреба интервенције у смислу интерполације неке нове форме, могло би се помислити да то није неки посебан проблем, пошто индустријско наслеђе у смислу сличности форме није толико удаљено од форме новије архитектуре. Објекти индустријског наслеђа су углавном једноставни у својој архитектури и грађени су материјалима и техникама сличним данашњим. Стога би поштовањем неких једноставних правила уклапања контура и хоризонталних и вертикалних подела фасадног платна могла да се постигне визуелна хармонија без већих потешкоћа.

Слика 5. – СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК И БИГЗ

Ипак, постоје и примери очигледног неуклапања, што потврђује тезу да новији објекат који се поставља поред старијег, визуелно неатрактивног, обично диктира свој визуелни израз. Ова неусклађеност и очигледно непридавање важности уклапању старе и нове форме може да се види на примеру пројекта проширења Музеја науке и технике у Београду. Зграда прве јавне термоцентралне на Дорћолу је одлуком Владе Србије 2005. године пренаменована у Музеј науке и технике, а затим је покренута њена реконструкција, као и израда пројекта проширења, чија је реализација требала да буде финансирана средствима Националног инвестиционог плана. Израда пројекта је поверена чувеном архитекти Борису Подреки, који га је урадио визуелно веома атрактивно и интересантно, али уједно и потпуно игноришући једноставну форму старог објекта пројектованог за практичне потребе, без неке посебне жеље за успостављањем визуелне хармоније.

Иако се атрактивност нове форме може посматрати и као покушај архитекте да се већом визуелном атрактивношћу скрене пажњу на научнотехничко наслеђе у Србији, већ та различита разумевања ове две форме, старе – практичне и нове – симболичне и монументалне, материјализују се и као визуелни несклад.

Кључни проблем у свим случајевима реализације пројеката урбане обнове је чињеница да углавном није спроведен јавни конкурс, који би кроз неколико различитих решења пружио могућност за њихово поређење и одабир најбољег решења у одређеном тренутку.

Слика 6. – ПРОЈЕКАТ УРБАНЕ ОБНОВЕ МУЗЕЈА НАУКЕ И ТЕХНИКЕ, УЛИЧНА СТРАНА

Слика 7. – ПРОЈЕКАТ УРБАНЕ ОБНОВЕ МУЗЕЈА НАУКЕ И ТЕХНИКЕ, ДВОРИШНА СТРАНА

Овај визуелни задатак је међутим много мањи проблем од суштинског, који се тиче решавања имовинских питања. Наиме, Стари млин са припадајућим земљиштем је био приватно власништво пре национализације, и потражује га породица Вељковић. Иако постоје строга правила заштите, овај објекат у ствари физички све више пропада, пре свега због нерешених имовинскоправних односа, те се може очекивати неки помак тек са новим За-

коном о реституцији. Овај, као и других важни имовински закони, чије се доношење тек очекује, у ствари треба да пресече Гордијев чвор проблема, који је настао због дуготрајног одлагања реституције. Њиховим доношењем и применом, најзад би требало да се оствари поштовање основног принципа одрживог коришћења земљишта – принципа сигурности права на њему, што би омогућило очување и заштиту објекта индустријског наслеђа на здравим основама, и коначно уређивање бројних сличних запуштених и непривлачних делова градова у Србији, а посебно Београда.

Уклапање старе форме у нове животне и урбане токове

У постојећим условима – у којима с једне стране постоји део културног наслеђа које није законски препознато и самим тим је недовољно заштићено, а с друге стране постоје брзе просторне промене, које понекад делују хаотичне, а у ствари почивају на економски јасним законитостима, однос старо-ново у смислу уклапања форми делује као разматрање нечега што има периферан утицај у процесу заштите и долази на ред тек када се сви други аспекти разреше.

Индустријализација је била мотор све бржег развоја градова у 19. и почетком 20. века у великом броју европских земаља. Садашњи објекти индустријског наслеђа, који су се у периоду њихове изградње налазили на периферији градова, покренувши њихов све бржи развој и просторно ширење, врло брзо су се нашли у ширем центру града, окружени објектима других намена. Као емитери загађујућих материја, они постају страно ткиво у том делу града, и углавном постоји тенденција њиховог истискивања ка даљој периферији, јер урбанистичка правила која се тичу заштите животне средине налажу њихово дислоцирање у шире ободу града са већим манипулативним простором и близином већих комуникација.

Додатне негативне ефекте на индустријско наслеђе које још увек није препознато и извредновано, оставио је и процес приватизације у Србији, који прати законитост да све треба препустити пропадању, како би се смањењем економске вредности привредни објекти приватизовали по што нижој цени. Ово је посебно било изражено у индустријским погонима лоцираним на централним градским локацијама. Уколико је разлика између проценене вредности некретнине и будуће вредности грађевинске парцеле била већа, утолико је добит оног који дође у посед некретнине био већи.

Поменута ситуација је нарочито карактеристична за Београд, где вредност грађевинског земљишта у ствари диктира вредност целе имовине, па је могуће приметити законитост да од објеката индустријског наслеђа пропадају и већ дуже нису у употреби само они објекти који се налазе у близини центра града и чија би пренамена или рушење и изградња на истој локацији донела власнику жељени профит. У току је процес пренамене тих објеката у исплативију функцију, а неретко се за њих везују поједини атрактивни пројекти урбане рециклаже. Ове појаве представљају очекивани след догађаја увек када је вредност локације у граду већа од профита који може да се оствари из производног погона у кратком временском периоду, те је јасна мотивација инвеститора да купи и што пре пренаменује такав објекат. Интерес инвеститора је већи уколико је таква некретнина јефттинија. Уколико је

то објекат који је у одређеном режиму заштите, постоји јасан конфликт између интереса инвеститора и јавног интереса, који се само увећава с повећањем степена заштите. Уколико овај конфликт дужије траје, углавном се разрешава на штету јавног интереса.

Овакве просторне конфликте је стога једино могуће предупредити одговарајућим инструментима планирања, као што су развојне привредне и просторне стратегије, учешће свих битнијих актера у процесу планирања, израда анализа свих трошкова и користи, уз квалитетне студије изводљивости и слично. У случају индустријског наслеђа у Србији постоји проблем да није могуће израдити такве планове и анализе из разлога што индустријско наслеђе као такво није законски препознато (осим појединих објеката који имају посебну архитектонску и историјску вредност), па тако остаје "невидљиво" за урбанистичке планове и друге развојне планове.

Такође, у Србији још увек нема приватног власништва, а самим тим ни тржишта грађевинског земљишта, па ни квалитетне и транспарентне процене његове тржишне вредности. Стога не постоје ни утврђени услови заштите приликом издавања локацијске или грађевинске дозволе за интервенцију на таквим објектима или локацијама, било да се ради о рушењу неког старог објекта уз обавезу очувања постројења и машина, пренамени уз једноставнију реконструкцију или уз веће грађевинске интервенције, изградњи неког новог суседног објекта и слично. С друге стране, постоји још тежи проблем нерешених имовинскоправних питања, што је најчешће била кочница реализацији пројеката урбане обнове. Један од пројеката тог типа је управо поменути пројекат за Стари млин.

У Србији је најзад донет и дуго очекивани Закон о реституцији и Закон о јавној својини, а очекује се и доношење стварноправног законика до краја ове године. У складу са овим новим сетом имовинских закона, који су били услов даљег процеса европских интеграција, политика управљања грађевинским земљиштем ће се неминовно мењати. У склопу тога би требало очекивати сигурнија решавања имовинскоправних питања на грађевинском земљишту, што би требало да се позитивно одрази и на проналажење одрживих решења заштите објеката индустријског наслеђа на градским локацијама, пре свега кроз различите облике урбане обнове.

Уклапање нове садржине у стару форму и нови еколошки стандарди

Пројекти урбане обнове могу подразумевати различита решења, од: потпуног очувања архитектуре објекта и постројења; преко очувања спољашњег изгледа објекта – уз дозвољену мању или већу реконструкцију споља и изнутра, што је обично праћено мање или више драстичном променом намене објекта; до рушења дела или целог објекта и пресељења постројења, у склопу чега се фактички врши рециклажа постојећег грађевинског земљишта, које је опремљено одговарајућом инфраструктуром или има изражене локационе погодности. Које ће се решење применити, зависиће пре свега од значаја објекта и прописаног степена заштите, и у складу са тиме одговарајућих услова заштите. С друге стране, било које решење да се примени, оно ће захтевати далеко више стандарде у погледу ефикаснијег коришћења ресурса и мање емисије загађења у животну средину. Нови садржај у постојећем простору ће

такође неминовно наметати савременији приступ његовом унутрашњем уређењу, у односу на првобитну архитектуру.

Уколико се врши промена првобитне намене објекта који је у режиму строгих правила заштите, однос старо-ново је могуће успоставити без видних промена спољашности, а да се виши стандарди задовоље потпуном или делимичном реконструкцијом унутрашњости. Проблем код ове врсте интервенције јесте тај што су индустријски објекти великих размера и промена намене ће неминовно условљавати другачију организацију простора, нове и оштрије захтеве у погледу унутрашњих услова за боравак, као што је више светлости, већа температура, оштрији захтеви за енергетску ефикасност и слично.

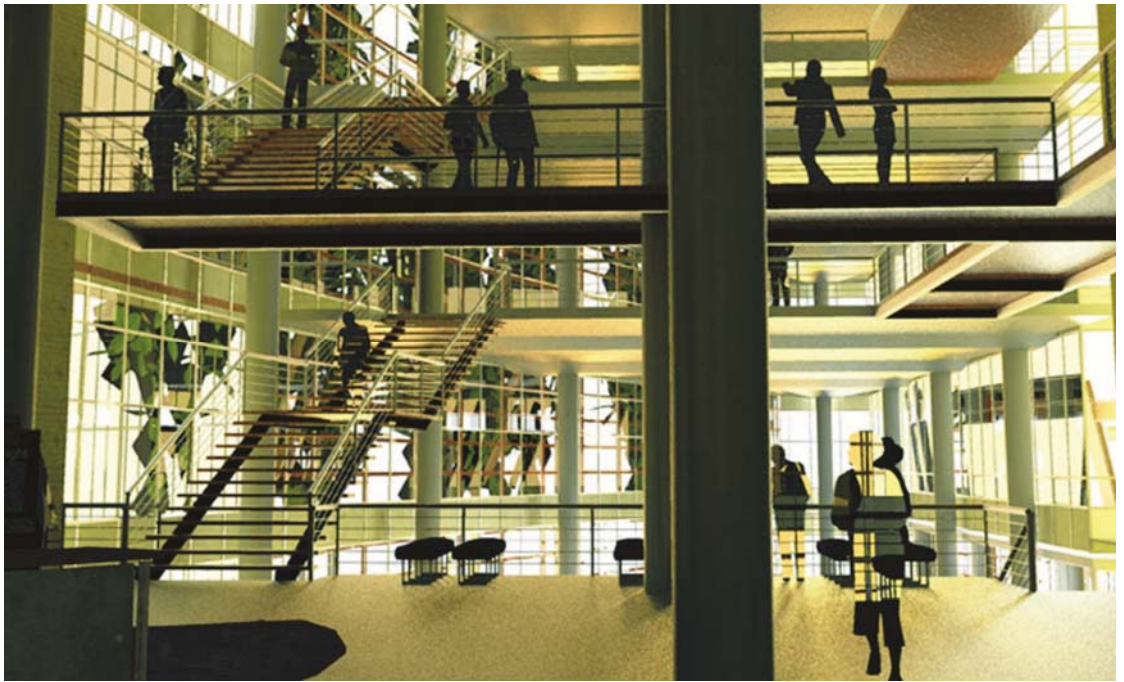
Када је то изводљиво, код оваквих захвата у индустријским објектима чију спољашност не би требало мењати треба размотрити могућност организације простора по принципу *кућа у кући*, или дуплирања фасаде, чиме се постижу захтевани стандарди енергетске ефикасности, заштите од буке, веће удобности простора за боравак и слично. Проблем може да представља смањење светлости, али и ово може бити превазиђено отварањем атријумских простора у унутрашњости и оријентисањем простора ка унутрашњем, а не спољашњем простору.

Постоје бројни примери пренамене и адаптације старих индустријских објеката, мање или више успешне. Један од илустративних примера за претходне наводе је приказ адаптације ентеријера индустријског објекта у склопу његове пренамене за пословни објекат. У питању је урбана обнова објекта тешке индустрије који се налази у Милвокију, држава Висконсин – САД, који се пренамењује и адаптира у Центар за одрживе технологије.

Слика 8. – Спољни изглед објекта тешке индустрије у Милвокију, Висконсин, САД

На примеру објекта у Милвокију види се начин на који се обично организује ентеријер при оваквим интервенцијама. Да би се постигли одговарајући услови боравка у пословном простору, ентеријер је организован без унутрашњих преграда, како би унутрашњи простор био довољно осветљен. Унутар простора користи се лака монтажна конструкција која формира галерије и не пресеца у потпуности простор вертикално, стварајући додатни простор за осветљење у централном делу.

Слика 9. – ПРОЈЕКАТ ТЕСИС 2009, ЕЛИОТ ЈОНГ, ОБНОВА ОБЈЕКТА У МИЛВОКИЈУ – ЕНТЕРИЈЕР

Овај пример адаптације и организације унутрашњег простора може да се покаже изводљив при реконструкцији и адаптацији објеката индустријског наслеђа где се захтева очување спољњег изгледа и унутрашњих постројења и машина. Тако формирана унутрашња аула такође образује простор у којем се могу конзервирати постројења и машине, уколико имају посебну вредност и уколико то захтевају услови заштите.

У случају када се врши пренамена и обнова објекта који нема архитектонску вредност и дозвољене су интервенције на фасади, решење се може пронаћи озелењавањем фасаде, чиме се такође постижу додатне вредности како за климу унутар објекта, тако и за његову околину.

СЛИКЕ 10. 11. и 12. – ЗИДНЕ БАШТЕ [HTTP://www.optigreen-greenroof.com](http://www.optigreen-greenroof.com)

Уз мању потрошњу финансијских средства у односу на финансијски скупе грађевинске интервенције, на овај начин је могуће постићи бројне ефекте, као што су: стварање зелених градских оаза на просторима запуштених индустријских објеката, већа енергетска ефикасност, рекултивација земљишта кроз проширење зеленила на земљиште између објеката, повећање атрактивности таквих локација за грађане, а чиме се истиче историјски значај индустријског наслеђа у убрзаним урбаним променама.

ЗАКЉУЧАК

Основни предуслов заштите индустријског наслеђа је његово законско препознавање као посебног сегмента културног наслеђа, у свим његовим аспектима: архитектонском, историјском, научнотехнолошком, социјалном.

Овај предуслов је значајан за његово препознавање у простору и планирање могућих нових садржаја, који ће обезбедити његово интегрисање и одрживо коришћење у складу са развојним и урбанистичким плановима града.

Услови заштите градитељског индустријског наслеђа ће зависити од степена значаја који треба да се утврди на основу јединствених и објективних критеријума, Овом оцењивању треба да претходи попис објеката и локалитета индустријског наслеђа, као и спровођење истраживања у којима, поред стручњака за заштиту културног наслеђа, треба да учествују и други стручњаци, а посебно; урбани планери, стручњаци за техничке и технолошке аспекте, економисти и сл.

За потребе спровођења пројеката обнове објеката индустријског наслеђа од великог значаја, обавезно треба спроводити јавне конкурсе за идејна решења.

За одрживу заштиту објеката и локалитета индустријског наслеђа, далеко је важније њихово садржинско уклапање у окружење и град, од уклапања старих и нових форми;

Урбану обнову објекта индустријског наслеђа треба спроводити у складу са захтевима новог времена, у смислу увођења одговарајућег садржаја који ће оживљавати ове просторе и уз примену напреднијих грађевинских стандарда који ће задовољавати строже услове заштите животне средине и енергетске ефикасности.

Коришћена литература и референце

- Индустријско наслеђе Београда, Рифат Куленовић, Музеј науке и технике
Нижни Тагил повеља о индустријском наслеђу (The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage, 2003.), <http://www.international.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>
Венецијанске повеље за конзервацију и рестаурацију споменика и локалитета, <http://www.fomos.me/arhiva/Venecijanska%20povelja.pdf>
Међународни комитет за конзервацију индустријског наслеђа ТИССИ, <http://www.mnactec.cat/ticcih/>
Међународни савет за историјске споменике и локалитете (ICOMOS), <http://www.icomos.org/>
Европска рута индустријског наслеђа (ERIH), <http://www.erih.net/>
Препорука о заштити и конзервацији индустријског, техничког и грађевинског наслеђа у Европи, Савета Европе, <http://www.coe.int/lportal/web/coe-portal>
Протокол о партнерској сарадњи на интегралној заштити индустријског наслеђа од историјског, техничког, друштвеног, архитектонског и научног значаја на територији Републике Србије, <http://www.muzejnt.rs/sr/110>
Закон о потврђивању Оквирне конвенције Савета Европе о вредностима културног наслеђа за друштво, „СГ РС, М.У.“, бр. 1/10
Закон о потврђивању Европске конвенције о пределу, „СГ РС, МУ“, бр. 4/11
Конвенција о заштити европског архитектонског блага, „СЛ СФРЈ, МУ“, бр. 4/91
Интернет страна Музеја науке и технике, <http://www.muzejnt.rs/>
Интернет страна Оптигрин, <http://www.optigreen-greenroof.com/>
Верикални вртови Патрика Бланка, <http://www.verticalgardenpatrickblanc.com/>
Интернет страна Елиота Јанга, <http://www.elliotyongdesign.com/thesis-2009/>
Закон о културним добрима, "Службени гласник РС", бр. 71/94
Преднацрт закона о непокретном културном наслеђу, <http://www.kultura.gov.rs>

Summary

Dragica Jovanovic, MSc, Art Historian

REPUBLIC INSTITUTE FOR THE PROTECTION OF CULTURAL MONUMENTS – BELGRADE

Svetlana Ristic, B.Eng. Architecture

MINISTRY OF ENVIRONMENT, MINING AND PHYSICAL PLANNING

LIFE IN THE OLD FORM – INDUSTRIAL ARCHITECTURAL HERITAGE IN SERBIA IN THE CONTEXT OF OLD – NEW

The paper critically examines the possibilities of the systematic protection of the industrial heritage in Serbia, as recently made discipline within the cultural heritage protection. In terms of that, it is considered the issue of understanding the importance of this segment of heritage and up to day achievements in this field. In the light of this special case, it is considered the notion of old and new, through the understanding of the notion “old” in historically and recently analyzed the field of protection and preservation of the cultural heritage.

The paper also deals with the review of the industrial heritage protection in other countries, in order to demonstrate the ways for the improvement of this field of protection in Serbia. Industrial heritage consists of the residues of industrial culture, which is of historic, technological, social, architectural or scientific value. This indicates the necessity of having the interdisciplinary approach in the study of tangible and intangible testimonies, documents, facilities and other things created for or due to the process of industrial activity. Revitalization of the industrial heritage as a responsible process in its complexity includes restoration additions, add-ons, remodeling of the existing structures valued, as well as interpolation of the new ones. When it comes to the industrial heritage of Serbia, there is an important change in approach to its protection, revival and “filling up” these unused and devastated areas with new buildings. Due to the numerous and rapid social transformations, Serbia abounds in the examples of vacated spaces of the industrial architectural heritage (for example, Brasanova’s building of BIGZ in Belgrade). It is created the “field of touch” of industry, culture and life, and the creative attitude to the industrial heritage of past making possible the new life, active role and continuity in a civilization and spiritual upgrading (for example, Old railway station in Valjevo). These are the spaces that often present the conflict in functional or design terms, or have a great importance that require re-appropriation in accordance with the requirements of the new age.

Spaces that are seen as the essence of city set up many questions in terms of their activation, the function of these spaces and the possibilities of their re-appropriation. The paper was outlined as the critical review, and in its preparation it was used the available documentation based on the examples of industrial heritage protection in Serbia and other countries, the legal acts determined the systematic protection and similar. The paper shows the different aspects of this heritage and observation of its significance from the viewpoint of stakeholders, such as the institutions for protection of cultural heritage, artists, scientists, sociologists, architects and urban planners, homeless people and similar. It is actualized the life in an old form, looking for the possibilities of revival the unused architectural heritage in the new-created circumstances.

The paper makes the proposals for improvement of the industrial heritage protection in systematic way, and especially the proposals for reuse of the devastated buildings. There are looked at numerous relevant aspects and the significance of interdisciplinary approach. It points out to the lack in protection of the industrial architectural heritage in Serbia, as well as the possibilities of sustainable use of these facilities and their successful integration.